

УДК 327.8

Кандидат економічних наук **Н.В. Резнікова**

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка
Рецензент: проф. кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ імені Т.Г. Шевченка, д.е.н., проф. А.П. Румянцев

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАЇН СОЮЗУ АРАБСЬКОГО МАГРІБУ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ

У статті йдеться про регіональні економічні процеси і специфіку торговельної співпраці країн Союзу арабського Магрибу в умовах глобалізації. Проаналізовано перспективи поглиблення експортного потенціалу САМ.

Ключові слова: Магриб, експортний потенціал, імпортно-експортні операції, двосторонні угоди.

Статья посвящена раскрытию региональных экономических процессов и специфики торгового сотрудничества стран Союза арабского Магриба в условиях глобализации. Проанализированы перспективы углубления экспортного потенциала САМ.

Ключевые слова: Магриб, экспортный потенциал, импортно-экспортные операции, двусторонние соглашения.

PhD. in economics **N.V. Reznikova**

Institute of International Relations Kyiv National Taras Shevchenko University

EXPORT POTENTIAL OF COUNTRIES OF THE UNION OF ARAB MAGHREB IN THE TERMS OF REGIONAL COOPERATION DEEPENING

The article depicts the processes of regional economic and trade cooperation specifics of the Arab Maghreb Union in the context of globalization. The prospects of deepening export potential of AMU are analyzed.

Keywords: Maghreb, export potential and import-export operations, bilateral agreements.

Постанова проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Арабські країни, рівень реальної економічної інтеграції яких залишається надто слабким, аби позиціонувати себе як дієвого регіонального актора, постійно зазнають тиску з боку глобальної ринкової економіки. Остання, висловлюючи інтереси, передусім, розвинених країн, диктує правила економічної політики арабських країн, маніпулюючи їхніми конфліктами інтересів.

Так, поставлене на порядок денний «де юре» поглиблення економічної співпраці часом обертається «де факто» змаганням за сфери впливу. Незважаючи на реформи 70–80-х років, арабське співтовариство, за винятком нафтоекспортнозалежних держав, не змогло подолати стан технологічної відсталості і продемонструвало нездатність до спільних дій з метою розв'язання глобальних фінансово-економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості економічного розвитку країн, що розвиваються, знайшли своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних авторів А.С. Булатової, С.А. Кузьміна, В.К. Ломакіна, В.А. Мельянцева, А.І. Неклесси, А.І. Погорлецького, А.П. Румянцева, С.Л. Стоклицького, С. Роузфілда, М. Годаро та ін.

Значний внесок в аналіз специфіки процесів соціально-економічного розвитку арабських країн також учених А.Ю. Журавльова, Н.В. Жданова, А.Д. Ларіонова, М.Ю. Рубцової, Р.І. Беккін, Л.Л. Фітуні та ін.

Постановка завдання. Логіка створення субрегіональної інтеграції в західній частині арабського світу була запозичена з успішного досвіду географічно близької Західної Європи. Вона диктувала послідовний рух від простої форми об'єднання ринків – зони вільної торгівлі – до складніших і комплексних схем взаємодії (митний союз, спільний ринок і, нарешті, економічний і валютний союз).

Попри те, що на міждержавному рівні був розроблений і схвалений механізм проходження усіх цих етапів, вони досі не реалізовані. Стаття має на меті дослідити торговельні аспекти співпраці країн Магрибу та продемонструвати перспективи подальшої співпраці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея єдності Арабського Магрибу сформувалася на початку ХХ ст. та у процесі еволюції наповнювалась новим змістом. До завоювання країнами регіону політичної незалежності ідея об'єднання Магрибу була безпосередньо пов'язана з національно-визвольною боротьбою, про що свідчать проголошення в 1945 р. лідерами марокканської партії «Істікляль» та туніської «Новий Дустур» Магрибінської хартії та утворення в Каїрі представниками політичних сил трьох країн Комітету звільнення Арабського Магрибу [1].

Після проголошення незалежності Марокко та Тунісу першу серйозну спробу реалізації ідеї єдності Магрибу було зроблено у квітні 1958 р. на конференції представників провідних політичних партій Магрибу у Танжирі (Марокко), яка прийняла рішення про створення Консультативної Асамблеї Арабського Магрибу та Постійного секретаріату для реалізації ухвалених рішень конференції [2].

Однак ідея магрибінської єдності не була реалізована у 60-х – кінці 70-х рр. через посилення відцентрових тенденцій у міжрегіональних відносинах, що було пов'язано з комплексом причин:

- існування відмінностей як у державному та суспільно-політичному устрої держав, так і в їхніх зовнішньополітичних векторах та соціально-економічному розвитку;
- боротьба за лідерство у регіоні;
- домінанта у деяких випадках ідеологічних моментів у концепціях низки країн щодо розгортання та напрямку інтеграційних процесів;
- невирішеність територіальних проблем, що призводило до загострення відносин та виникнення конфліктів (у тому числі й збройних) між країнами регіону та інші [3].

Таблиця 1. Двосторонні угоди у межах Магрибу

	<i>Алжир</i>	<i>Лівія</i>	<i>Марокко</i>	<i>Мавританія</i>	<i>Туніс</i>
Алжир	–	ПУ	ЗВТ	ЗВТ	ЗВТ
Лівія	ПУ	–	ЗВТ	ПУ	ЗВТ
Марокко	ЗВТ	ЗВТ	–	ПУ	ЗВТ
Мавританія	ЗВТ	ПУ	ПУ	–	ЗВТ
Туніс	ЗВТ	ЗВТ	ЗВТ	ЗВТ	–

Джерело: Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>.

Водночас, ґрунтуючись на поступальній позитивній динаміці основних макроекономічних показників соціально-економічного розвитку держав регіону (за винятком Лівії) в порівнянні з країнами Тропічної Африки на тлі анонсованої лібералізації, можна стверджувати, що досліджувана група країн має потенційну можливість ефективного входження в систему світогосподарських зв'язків.

До цього часу виразно виявилася певна слабкість цієї організації, нездатність її членів запропонувати єдиний підхід до економічної стратегії Союзу.

Серед причин інституційної та економічної вразливості угруповання – комплекс економічних, політичних і організаційних чинників, які умовно поділяються на групу внутрішніх і зовнішніх.

До внутрішніх пропонується віднести однотипність економік, схожість промислової і сільськогосподарської спеціалізацій, відсутність організаційних, фінансово-економічних структур, необхідного досвіду і напрацьованих партнерських зв'язків, фінансів. Зіграла свою негативну роль і відсутність належної політичної волі в розробці механізму практичного втілення прийнятих рішень.

Причини низької ефективності Союзу Арабського Магрибу криються і у відмінностях політичних систем країн, що входять до Союзу, в серйозних протиріччях як на рівні об'єднання, так і в двосторонніх взаємовідносинах, у боротьбі за лідерство, відсутності взаєморозуміння з багатьох питань, прагненні кожної країни, що входить до Магрибу, домагатися для себе максимальних вигод в односторонньому порядку і недостатній зацікавленості низки країн регіону в активній участі у самітах [4].

До зовнішніх чинників, що негативно впливають на процес економічної інтеграції, слід віднести: різкі коливання політичної кон'юнктури на Близькому Сході, а також економічні санкції, що довго зберігалися проти Лівії.

Крім того, є і політичні фактори, зокрема, з боку розвинених країн ЄС, які не занадто зацікавлені в розвитку на півночі Африки інтеграційного блоку і зниженні власного впливу в регіоні.

У зовнішньоекономічному аспекті можна констатувати асиметрію у балансі зв'язків і залежності між світовим господарством і економікою країн регіону. З одного боку, маємо всі підстави стверджувати про зрослу залежність країн Магрибу від світового господарства і усього комплексу зв'язків зі світовою економікою до кінця ХХ ст. З іншого ж, – вага і роль економіки країн регіону в ній залишається більш ніж скромною.

Особливу роль зіграли економічні взаємовідносини країн Магрибу із західними державами, зокрема, з ЄС та США і їхня засаднича роль в зовнішній торгівлі Магрибінських держав.

Так, питома вага ЄС у зовнішній торгівлі усіх країн САМ становить нині від 58,6% до 81,8%, тоді як торгівля всередині Магрибу – всього від 0,4% до 4,6%(у випадку Тунісу). З Європи до країн Магрибу надходить близько 65-79% промислових товарів, устаткування і напівфабрикатів, готових виробів, продовольчих товарів. Постійно зростає і технологічна залежність країн Північної Африки від західноєвропейських держав.

Історичні зв'язки арабських держав Північної Африки з ЄС відіграли безпосередній вплив на сучасний стан співпраці: нині на Європу припадає близько 2/3 зовнішньоторговельного обігу Магрибу, 60–70% нафти (Лівія – до 90%), що експортується, і нафтопродуктів, 80% фосфатів і продуктів їх переробки, а також різних видів промислової сировини і продукції сільського господарства [5].

Експортний потенціал зони Північної Африки, згідно з дослідженнями ЮНІДО, використовується не повною мірою та з великими відмінностями, про що свідчать дані табл. 2. Стає очевидним відставання фізичних обсягів торгівлі від потенційних.

Таблиця 2. Експортний потенціал Північної Африки

Країна	Показники фактичних обсягів експорту	Показники потенційних обсягів експорту	Відсоток фактичних обсягів у частці потенційних обсягів експорту
Алжир	1138,37	2334,73	48,76
Єгипет	992,47	2668,62	37,19
Лівія	864,02	1136,05	76,05
Марокко	234,96	881,71	26,65
Мавританія	21,56	14,23	151,48
Судан	119,82	1868,90	6,41
Туніс	1124,71	982,52	114,47
Загалом	4495,89	9556,77	45,47

Джерело: Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>.

Водночас варто зазначити, що такі висновки не є винятково щодо країн Магрибу, адже моделювання торговельного потенціалу інших зон вільної торгівлі в Африці демонструє подібні оцінки. Так, наявні імпоротно-експортні операції всередині Західноафриканського економічного і монетарного союзу (Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-Д'Івуар, Малі, Нігер, Сенегал, Того, Гвінея Бісау) відстають щонайменше на 50% від прогнозованих обсягів торгівлі.

А оцінка торговельного потенціалу в межах Співтовариства розвитку Півдня Африки – торгово-економічного Союзу, орієнтованого на лібералізацію торгових зв'язків країн-учасниць й зниження тарифних та нетарифних обмежень – також далека від оптимістичних тверджень про достатній рівень реалізації окреслених ініціатив. Країни Союзу арабського Магрибу (САМ) демонструють показник торговельних зв'язків у 56% від можливого потенціалу, що свідчить про найвищий рівень використання ними інтеграційних інтенцій порівняно з країнами Північної Африки (таб. 3).

Прикметно, що Союз арабського Магрибу демонструє вищий рівень інтеграції порівняно з середніми показниками Північної Африки. Втім, для усвідомлення ваги кожної з країн-партнерів цього угруповання необхідно зосередитись на розгляді кожної з країн [3].

Таблиця 3. Оцінка торговельного потенціалу Союзу арабського Магрибу

Країна	Показники фактичних обсягів експорту	Показники потенційних обсягів експорту	Відсоток фактичних обсягів у частці потенційних обсягів експорту
Алжир	656,87	2202,99	29,82
Лівія	732,67	753,35	97,25
Марокко	198,30	834,23	23,77
Мавританія	15,41	13,03	118,22
Туніс	1053,67	937,60	112,38
Загалом	2656,92	4741,21	56,04

Аналіз розрахунків дозволяє констатувати, що головними торговельними партнерами Алжиру є Марокко та Туніс з обсягами імпорتنних операцій у 436 млн. і 170 млн. дол. США. Водночас ці ж розрахунки демонструють неабиякі перспективи такого співробітництва.

Так, наприклад, Лівія реалізувала лише 4% свого торговельного потенціалу, Алжир – 30%, виняток становить лише Мавританія, яка максимально використала наявні позиції. Проте Мавританія в контексті укладених двосторонніх домовленостей з країнами Магрибу може збільшити торговельні операції з Марокко до понад 2, 56 млн.дол.США [6].

Таблиця 4. Покраїновий аналіз експортного потенціалу країн САМ

<i>Розподіл експортного потенціалу Алжиру</i>					
<i>Країни-імпортери</i>	Лівія	Марокко	Мавританія	Туніс	Загалом
<i>Експорт наявний</i>	20,47	435,79	30,37	170,24	656,87
<i>Експорт прогнозований</i>	474,62	905,91	20,76	801,70	2202,99
<i>%</i>	4,31	48,10	146,31	21,23	29,82
<i>Розподіл експортного потенціалу Лівії</i>					
<i>Країни-імпортери</i>	Алжир	Марокко	Мавританія	Туніс	Загалом
<i>Експорт наявний</i>	3,60	87,68	0	641,39	732,67
<i>Експорт прогнозований</i>	404,95	34,29	0	314,11	753,35
<i>%</i>	0,89	255,68	0	204,19	97,25
<i>Розподіл експортного потенціалу Марокко</i>					
<i>Країни-імпортери</i>	Алжир	Лівія	Мавританія	Туніс	Загалом
<i>Експорт наявний</i>	68,43	26,16	29,46	74,25	198,30
<i>Експорт прогнозований</i>	760,08	34,43	4,64	35,08	834,23
<i>%</i>	9,00	75,97	635,09	211,65	23,77
<i>Розподіл експортного потенціалу Мавританії</i>					
<i>Країни-імпортери</i>	Алжир	Лівія	Марокко	Туніс	Загалом
<i>Експорт наявний</i>	12,47	0	1,15	1,79	15,41
<i>Експорт прогнозований</i>	9,64	0	2,57	0,82	13,03
<i>%</i>	129,29	0	44,82	217,68	118,22
<i>Розподіл експортного потенціалу Тунісу</i>					
<i>Країни-імпортери</i>	Алжир	Лівія	Марокко	Мавританія	Загалом
<i>Експорт наявний</i>	248,29	641,56	154,14	9,68	1053,67
<i>Експорт прогнозований</i>	607,51	297,04	31,68	1,37	937,60
<i>%</i>	40,87	215,98	486,49	706,69	112,38

Джерело: Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>.

Втім, можна вести мову і про прихований потенціал співробітництва між Тунісом та Алжиром, який становить 607 млн.дол.США попри розрахунки, що, на перший погляд, свідчать про досягнення країнами максимуму своєї співпраці.

Висновки. Кінець дев'яностих років минулого століття знаменувався зростанням інтересу країн, що входять до Магрибу до своїх партнерів з Півдня від Сахари, що пов'язано як з поступовим відновленням перспектив їхнього економічного зростання, так і з посиленням конкуренції на ринках традиційних європейських партнерів. Більше того, країни застосовують цілком відмінні стратегії посилення економічної присутності в регіоні, що пояснюється як комплексом політичних чинників, так і місцем, яке посідає їхній приватний сектор. Так, Алжир поступово відмовляється від широкого розвитку державного сектору на користь приватного, намагаючись, водночас, окрім поглиблення торговельних потоків, концентруватись на прив'язці до двох чи не найважливіших осередків – енергетичного та інфраструктурного.

Аналіз програм регіонального розвитку, представлених на економічних самітах, свідчить, що лівова частка проектів – до 2/3 від їх загальної кількості – належить до об'єктів інфраструктури, енергетики, промисловості, видобутку і переробки нафти, розвитку людського потенціалу, охорони довкілля.

Справді, прогнозні оцінки демонструють наявність істотного торговельного потенціалу в межах САМ. Для країн, що мають обмежені торговельні можливості, це може свідчити або про справді слабкі позиції в регіоні (як у випадку з Мавританією), або про недостатньо активне позиціонування в умовах конкурентної боротьби (як у випадку Тунісу).

Безумовно, слід підкреслити і негативний вплив торговельних бар'єрів на обсяги внутрішньої торгівлі. Крім того, обмежений асортимент продукції, що бере участь у взаємній торгівлі, також консервує можливості активізації співпраці у межах САМ. Однак державам Магрибу не вдалося розв'язати практично жодної серйозної регіональної проблеми політичного характеру, а спільні проекти в економічній сфері обмежувалися, в основному, декларативними рішеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Zarrouk J. *The Greater Arab Free Trade Area: Limits and Possibilities/ from Catching up with the Competition: Trade Opportunities and Challenges for Arab Countries/ edited by Bernard Hoekman and Jamel Zarrouk. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000. – p. 285-307.*
2. McMahon E.R., Baker S.H. *Piecing a Democratic Guilt? Regional Organizations and Universal Norms. – Bloomfield: Kumarian Press, 2006. – 244 p.*
3. Подцероб А.Б. *Есть ли будущее у САМ?* // <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/30-05-07a.htm>.
4. *Maghreb Bank for Investment and Foreign Trade to be Created* // <http://www.maghrebarabe.org/en/news.cfm?type=2&id=224>
5. *Transnational Connections and the Arab Gulf/ Edited by Madawi Al-Rasheed. – Routledge, 2004. – 189 p.*
6. Fasano U., Iqbal Z. *GCC Countries: From Oil Dependence to Diversification. – Washington: International Monetary Fund, 2003. – 19 p*

Стаття надійшла до редакції 27.11.2012